

TÜRK - İSLAM MEDENİYETİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Editor / Editor in Chief
Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Editör Yardımcıları / Associates Editor
Doç. Dr. Dicle AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Yıl / Years : 7 Sayı / Number : 14
2012-YAZ
KONYA

İBRAHİM MÜTEFERRİKA'NIN BEŞAİRÜ'N-NÜBÜVVE'YE DAİR TESPİT VE GÖRÜŞLERİ

Yrd. Doç. Dr. Muharrem YILDIZ *

Öz

İbrahim Müteferrika, Osmanlı Devletinde kurulan ilk matbaa ile tanınmaktadır. Onun bilinmeyen başka bir yönü daha vardır. O da dîni geçmiş ve bir Macar mühtedisi oluşudur. Başlangıçta, teslis inancına karşı çıkan ve tevhidi benimseyen *Unitarian* mezhebine mensup bir rahip idi. O, Tevrat ve İncillerdeki tahrifat üzerinde durmuştur. Yaptığı Tevrat ve İncil okumaları sonucunda kutsal kitapta Hz. Muhammed'in geleceğini müjdeleyen -"tebşirat" veya "*Beşairü'n-Nübuve*" terimleriyle ifade edilen- ayetlerle karşılaşmıştır. Bunu kendi meslektaşlarıyla tartışmış, tespit ettiği tebşiratı Risale-i İslamiyye adını verdiği eserinde ortaya koymuştur. İbrahim Müteferrika'nın baskı sonucu ihtida ettiğine dair ortaya atılan iddialar sübjektif iddialardır. Onun Müslüman olmasının dinsel, etnik, etik, jeopolitik, konjektürel, sosyo-kültürel ve bilimsel birçok yönü vardır. Bu çalışmada ikincil veri olarak kabul edilen ilgili literatür ve veri tabanlarından yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Unitarian, Risale-i İslamiyye, Tebşirat, İsa Mesih, İncil

Abraham's Mutafarrica and Bashairu'n-Nubuwwa to Detect and Opinions

Abstract

Mutafarrica Abraham who established the first printing press in the Ottoman Empire is known. There is another aspect of his unknown that he was Hungarian and converts. Early life, He was a priest that he believed against Trinity and the unification of the Unitarian denomination. Then, he researched and focused on distortion of the Torah and the Bible. He compared three holy books, as a result of his research Prophet Muhammad, heralding the future -"Tabshirat" or "Bashairu'n-Nubuwwa" which is expressed in terms of met-verses. He discussed their own colleagues, then, he detected the glad tidings of his work, finally he wrote a book the name of the Risalah al-Islamiyya. There has been raised some false claims that Mutafarrica Abraham, was exposure pressure to convert his religious. He was a lot of qualification in terms of religious, ethnic, ethical, geopolitical, conjectural, socio-cultural and scientific. In this study, it was used secondary date related to literature and databases.

Keywords: Unitarius, Risalah al-Islamiyya, Annunciation, Jesus Christ, the Gospel

* Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, FDB. Dinler Tarihi A.B.D. Öğr. Üyesi
e-posta: dr.m.yildiz007@hotmail.com

1. Giriş

İbrahim müteferrika Osmanlı kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Onun adı matbaa ile anılır. Osmanlı Devletine ilk matbaa onunla girmiştir. İbrahim bir Macar mühtedisidir. Başlangıçta Hristiyan ilahiyatı üzerine iyi bir eğitim görmüş ve rahip olarak yetiştirilmişti. Eğitim sırasında kutsal kitap okumaları yapmış bu okumaları sırasında Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed (s.a.s) ile ilgili önemli tebsirata rastlamış, bu konu ile ilgili sorularını devrin Katolik din adamlarına sormuş ve aldığı cevaplar onu asla tatmin etmemiştir. Hatta tebsiratın geçtiği ayetlerin nesh edildiği cevabını almıştı. O, bu cevaplar üzerine daha derin tetkiklere girişmiştir. Yaşadığı coğrafi bölge olan Erdel'de Unitarian mezhebi yaygındı. Bu mezhebe mensup olanlar teslis akidesine karşı çıkıyorlardı. Bu ise, Katolikler tarafından baskı görmelerine sebep oluyordu. Hatta baskılar engizisyon mahkemelerinde yargılanmaya kadar uzanıyordu. Bu siyasi konjenktör onları, Osmanlı idaresine daha da yakınlaştırıyordu. Osmanlı idaresinin, İslam inancına yakın olan Unitarian öğretileri dolayısıyla gösterdiği politik müsamaha iklimi ve İslami hoşgörü onları İslamiyet'e daha da ısındırmıştır. Bu vb. başkaca gerekçeler de göz önünde bulundurulunca İbrahim Müteferrika'nın Müslüman olmaması için herhangi bir olumsuz sebep kalmamıştır. Müteferrika'nın Müslüman olmasında; esir düştüğü, fakir olduğu ve diyet ödeyecek parayı bulamadığı için köle olarak satın alan efendisinin baskılarının önemli rolünün olduğu iddiası da subjektiflikten öte geçmemektedir. Müteferrika kendi el yazmasıyla kaleme aldığı ve basmadığı tek nüsha hâlinde tuttuğu Risale-i İslamiyye adlı çalışmasında Kitab-ı Mukaddes'te geçen Hz. Muhammed (s.a.s) ile ilgili Tevrat ve İncil ayetlerini çıkarmış ve onlar üzerinde bir takım değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmede Kur'ân-ı Kerim ışığında Hristiyanlık hakkında verdiği bilgileri mevcut İncillerin bilgileriyle de destekler. Eser bu hâliyle, kısa bir Hristiyan ilâhiyat tarihini andırmaktadır¹. Biz çalışmamızda bu değerlendirmeleri ve İbrahim Müteferrika'nın ilmi kişiliğini, dinler tarihi açısından ele almaya çalıştık.

1.1. İbrahim Müteferrika (D.1670 &1674 - Ö. 1160/1747) Doğduğu Çevre

Doğum tarihi tam bilinmemekle birlikte bugün Romanya sınırları içinde (Transilvanya bölgesinde) yer alan Erdel'in Kolojvar şehrinde miladi 1670-1674'lü yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir. Bu bölge Karpat Dağları ve Transilvanya Alpleri'nin kuzey, doğu ve güneyden çevirdiği, Tuna Nehrinin suları ile sulanan Macar ovalarına bakan yayla ve tepelerden müteşekkil bir teras konumundadır. Tarım, orman ve hayvan ürünleri bakımından oldukça zengindir.² Erdel, tarihin çeşitli zamanlarında muhtelif ırkların geçit yeri olmuştur. Bunlar arasında İskit, Hun ve Avar milletleri, Türk asıllı Macar ve

¹ Mehmet Aydın; Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Selçuk Üniversitesi Yayınları, No:61, Konya 1989, s.99

² "Erdel", *Meydan Larousse*, c.4, s.304

Sekel, Peçenek ve Kumanların adının geçmesi oldukça önemlidir. Çünkü bu onların soy ve ırk bakımından Türklere yakınlığını göstermekte, Erdel halkının Avusturyalılara karşı Osmanlılarla işbirliği etmesi bu yakınlığın önemini açıklamaktadır¹.

1.2. Hakkında Bilinenler ve Bazı İddialar

Müslüman olmadan önceki asıl adı ve ailesi bilinmemektedir. İslam'dan önceki hayatı hakkında ise çok az bilgi vardır. Müteferrika Müslüman olmadan önce doğduğu yerde eğitimini tamamlamış, kendi ifadesine göre; "*maddelerinde tekmil, tefasirlerinde me'zun, va'zu nasihat ile me'mur*" olmuş, dini konularda diğer âlimler ve üstatlarıyla münakaşa ve münazaralara koyulacak olgunluğa erişmişti².

Türkiye'de İbrahim Müteferrika'ya dair ilk incelemeyi bir Katolik olan *İmre Karacson* yapmıştır. Karacson, İbrahim'in Müslüman olmadan önceki hayatını yazarken Cezârnak'ın mektuplarındaki bilgileri kullanmış, ancak onun sözlerini olduğu gibi tercüme etmemiş, aksine ilâve ve yorumlar yapmıştır. Bu yorumlarında Karacson, İbrahim'in Müslümanlığı seçmesi, özellikle kendi arzusuyla değil de esaretteki kötü hayatı sebebiyle olduğunu gerekçe olarak göstermeye çalışmıştır³.

İmre Karacson'un bu incelemesi; İbrahim hakkında birçok yanlış ve çelişkili bilgiler içermektedir. Bu, daha sonraları bir takım yerli ve yabancı yazarlar tarafından, eleştiri ve incelemeye tabi tutulmadan aynen tekrarlanmıştır. O iddialara göre İbrahim Müteferrika; *Kalvinist* bir ilahiyat öğrencisi iken 1692 veya 1693'te *Thököly İmre* ayaklanması sırasında Türkler'e esir düşmüş, İstanbul'a getirilip köle pazarında satılmıştır. Kendisini kurtarmak için fidye verilmediği ve onu satın alan aynı zamanda Müslüman olan efendisinin ona kötü davranmasından dolayı, bu zor şartlara katlanamayıp Müslüman olmuş olduğuna dair iddialar ortaya atılmıştır. Ancak bu iddialar *Niyazi Berkes*'in⁴

¹ M. Esad Coşan; *Risale-i İslamiyye*, Server İletişim, İstanbul 2010, s.15-16

² Bk. *Risale-i İslamiyye*, vr. 2a; Coşan, a.g.e., s.17

³ Orlin Sabev; *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*(1726-1746), Yeditepe Yayınevi, 1.Baskı,

İstanbul, Ekim 2006, s.78-79,

⁴ Niyazi Berkes: (d. 21 Eylül 1908 - ö. 18 Aralık 1988), toplumbilimci. Kıbrıslı Türk bilim adamı. Kıbrıs'ın Lefkoşa kentinde doğdu. Lefkoşa'da başladığı orta öğrenimini, İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. Daha sonra 1931'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi (1931). Bir süre değişik işlerde çalıştı ve 1935'te İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde sosyoloji asistanı oldu. Aynı yıl, Behice Boran'la birlikte ABD'de Chicago Üniversitesi'ne toplumbilim çalışmaları için gitti. 1939'da Türkiye'ye döndü, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde sosyoloji doçenti olarak göreve başladı. O dönemde "solculukla" ve "komünistlikle" suçlandı. 1948'de DTCF'nin tasfiyesi sırasında Pertev Naili Boratav ve Behice Boran'la birlikte Niyazi Berkes de görevinden uzaklaştırıldı. *Daha çok bilgi için: DTCF Olayları* 1952'de Kanada Mc Gill Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı ve aynı üniversitede Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal gelişmesiyle ilgili sayısız çalışmalar yapan Berkes, 1975 yılında emekli oldu ve İngiltere'ye yerleşti. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Niyazi_Berkes)

araştırmalarıyla çürütülmüştür. Berkes, İbrahim Müteferrika'nın yetişme şartlarıyla Müslüman olmadan önceki hayatını ve fikrî yapısını aydınlatmaya çalışmıştır. Bilhassa *Risâle-i İslâmiyye* adıyla tanınan eserini inceleyerek onun, *Karâcson*'dan beri tekrarlandığı gibi Kalvinist değil teslis akidesine karşı çıkan, - bazılarınca polemik olarak nitelendirilse de- teslisteki çelişkileri ortaya koyan, tek Tanrı İnancını benimseyen *Unitarian* mezhebine mensup bir Hristiyan ilahiyatçı olduğunu ortaya koymuştur¹. *Risale-i İslamiyye*'nin polemikliği konusunda; Pek çok Dinler Tarihçinin yetişmesinde önemli katkıları ve emeği bulunan Kıymetli Hocamız ve ilim adamı olan Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Profesörü Mehmet Aydın Beyefendi "*Esasında Risale-i İslamiyye tam bir polemik sayılmaz. Mühtedi olan İbrahim Müteferrika, Kur'ân-ı Kerim ışığında Hristiyanlık hakkında verdiği bilgileri mevcut İncillerin bilgileriyle de destekler. Eser bu hâliyle, kısa bir Hristiyan ilâhiyat tarihini andırır*" demektedir².

1.3. Yaşadığı Çevrede Sosyokültürel Olarak Dini Algi

Kanuni Sultan Süleyman'ın Janos Zsigismund'u Erdel'e kral olarak tayininden itibaren Erdel bir buçuk asır bağımsız kalmıştı. Erdel İdaresi ve halk Türkleri tutuyor Avusturya'yı ve Harsburg hâkimiyetini istemiyordu. Osmanlılar döneminde Erdel'de diğer kültürlerin etkilerinin yanında büyük bir din hürriyeti getirmişler, Papalığın ve Katolik kilisesinin amansız baskılarına karşı direnen halkın yanında yer almışlardı. Macaristan'da ve hatta Avrupa'nın diğer yerlerinde inancı yüzünden dini ve siyasi takibata maruz kalanlar, Engizisyon'dan kaçanlar da Erdel'e ve Macaristan'ın Osmanlı hâkimiyeti altındaki bölgelerine sığınmışlardı. Budin'de Türk paşasının huzurunda serbestçe dini münakaşa ve münazaralar yapılırdı.³ Müslüman Türklerin, İslam'ı sade temiz ve samimi yaşayışları, Hristiyan inançlarındaki farklı anlayışlara getirdikleri makul, mantıklı yorum ve tenkitler, Hristiyan teb'a üzerinde oldukça tesirli olmaktadır. Bu vb. şartlar altında Erdel'e, Katoliklik karşıtı olan Lutheranism ve Kalvinizm mezheplerinin yanında bir de yerli kültür ve akidelerin dışında İslam'ın girmesi ve halkın çoğunluğu tarafından hüsnü kabul görmesi ayrı bir önem arz etmekteydi. Öte yandan Papalığın acımasızca takip ettiği ve bağlılarını Muhammedîlikle suçladığı bir mezhep daha vardı. Uniterian. Bu ad "tanrının birliği" inancından gelmektedir. Hristiyanlığın aslında olmadığı ve Paulos ile ortaya çıktığı ileri sürülen teslis doktrinine karşı ilk yy. da başlayan ve Arius ile şekillenen bir muhalefet bulunmaktaydı. M. 325 İznik Konsili'nde bu muhalefetin temsilcisi olan Arius ve görüşleri reddedildi.⁴ Bu tarihten sonra onun görüşleri Aryanizm adıyla biline gelmiştir.⁵ Aryanizm 16. yy. da Uniterianizm adıyla yeni bir hareket hâline gelmiştir. Bu hareket 17.

¹ Niyazi Berkes; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara 1973, s. 50-59

² Mehmet Aydın; a.g.e., s.99

³ T.W.Arnold, *İntişar-ı İslam Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1971, s.215 ve devamı. "Avrupa'da Türkler İdaresindeki Hristiyanlar Arasında İslamiyet'in yayılması" başlıklı bölüm

⁴ Ali Erbaş, *Hristiyanlık*, İnsan yayınları, İstanbul 2004, s.67

⁵ Linda Woodhead, *Hristiyanlık*, Dost kitabevi yayınları, Ankara 2006, s.74-75

yy. da birçok Hristiyan memlekette yasaklanmış ve taraftarları göçe zorlanmıştır.¹ Uniterianizmin dini konulardaki geniş toleransı ile 18. yy. da daha da gelişmiştir. Ancak onun üyeleri, egemen sınıflar tarafından sürgün edilmiş hatta 1813 yılına kadar da engizisyon aracılığıyla ölümle cezalandırılmışlardır.² Uniterianlar İbrahim'in eğitim gördüğü 17. Asrın sonlarında Kolozsvár'da çok faal idiler. O muhtemelen, onların yakılan, yasaklanan kitaplarını görmüş üstatlarının Katolikliğe yönelttiği tenkitleri dinlemiş, ayrıca da Müslüman Türklerin tezlerini duymuş ve onlara kendi içinde cevap aramıştı.³

İbrahim'in ilahiyat eğitimi gördüğü yıllarda Macaristan'da (Osmanlı'nın "Erdel" dediği Transilvanya) başlıca üç Hristiyan akidesi ve kilisesi vardı ki, bunlar kendi aralarında savaş hâlindeydiler. Bunlar Katolik, Calvinist ve Unitarius mezhepleri idi. Uniterianları diğerlerinden ayıran en önemli özelliği Teslis inancını reddetmesi, bir tek tanrıda üç kişiliğin varlığını savunan doktrine karşı, tanrının "tek"liğini savunmalarıdır.⁴ Bundan dolayı diğer iki mezhep tarafından Hristiyanlığa aykırı, Müslümanlığa yakın sayılmışlardır.

Osmanlıların Macaristan'ı kaybetmesinden sonra orada, Avusturya'nın devlet dini olarak kabul edilen Katoliklik, Unitarian mezhebi mensuplarına karşı baskı siyasetine başladı. Ancak *Unitarianlar* Calvinist protestanlık görüntüsünde Servetus'un ve Erdel'li Hristiyan ilahiyatçıların Katoliklik ve papalık aleyhindeki kitaplarını okumaya ve incelemeye ısrarlı bir şekilde devam ediyorlardı. Calvinizm tanrı merkezci bir öğretilerdir. İncili tek iman kaynağı olarak kabul etmesiyle Katoliklerden ayrılmaktadır.⁵ Uniterianlar aynı zamanda hoşgörülü bir tabiata sahipti. İnançlarına göre; Tanrı birdir, Tanrı her dönemde insanlara doğru yolu gösteren peygamberler göndermiştir. Onlar, Ruhun ebediliğine ve ahirete inanırlardı.⁶ İbrahim "*Risale-i İslamiyye*" sinde, okunması yasak olan *Servetus*'un kitaplarını okuduğunu belirtmektedir. Yine; Servetus'un yazdığı "*Biblia Sacra*" adlı kutsal kitabından da Arap harfleriyle yazılmış bazı Latince parçaları kitabına almıştır. İslamiyet hakkında da geniş bilgi sahibi bir kişi olan İbrahim, aynı zamanda kutsal metinleri İslami öğretilerle karşılaştırabilecek, o verilerin analiz ve sentezini yapabilecek müktesebata da sahipti. Onun bu yüzden, Katolik Habsburgların yönetimi altında yaşamaktansa Osmanlı vatandaşlığına geçerek Müslüman olmayı tercih ettiği açıktır. Öyle Avrupalı yazarların anlattığı gibi zorla Türk ve Müslüman olmadığı, tam aksine kendi isteği ile bu tercihi yaptığı anlaşılmaktadır. Yine bazı yeni araştırmalarla, o

¹ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, M. Alpaslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan yayınevi, Ankara 2009, s.426

² A.Küçük vd. a.g.e, 2009 s.426; Linda W., a.g.e, 2006 s.82

³ Coşan, a.g.e, s.18-19

⁴ Osman Cilacı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yayınevi, İstanbul 2001, s.369

⁵ Cilacı, a.g.e, s.193

⁶ Abdurrahman Küçük vd., a.g.e, s.426.

sırada Erdel'deki *Unitarianlar*'ın¹ Katolik Avusturyalılar'ın baskısı karşısında toplu bir şekilde Müslümanlığı kabul ettikleri ortaya konulmuştur². Bu durum ise İbrahim'in, *Thököly* ayaklanması sırasında bölgedeki *Unitarianlar* tarafından gerçek bir hâmi durumunda görülen Türk ordusuna sığınmış olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan Yunanca, Latince ve Macarca'yı çok iyi bilen, İlahiyat tahsili görmüş bu genç, henüz kendi ülkesinde iken bir süre Osmanlı Devleti hizmetinde tercümanlık ve muhaberat işlerinde çalışmış, Türkler arasında güven kazanıp belli bir mevkiye geldikten sonra *Thököly* ile birlikte İstanbul'a gelmiş olabileceği ihtimali de öne sürülmüştür³.

1.4. Tartışılmayan Yönü ve Bazı Soru İşaretleri

İbrahim Müteferrika'nın bazı çağdaşlarının verdikleri bilgiler, onun tam olarak İslami kurallara uymayan bir Müslüman olduğunu ima yönündedir. Onlara göre, kendi eliyle yazdığı *Risale-i İslamiyye*'de mükemmel bir Müslüman imajı çizmektedir. Ancak özel hayatında bazı Hristiyanî alışkanlıklarından vazgeçmemiştir⁴. İlk Osmanlı matbaası üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda bu iddialara hiç temas edilmez. 2003 yılında yayınlanan Orhan Erdenen'in "*Lale Devri ve Yansımaları*" adlı kitabında bu iddialardan yorumsuz olarak bahsedilir⁵. Kanaatimiz bu iddiaların da katoliklerin uydurmalarından başka bir şey olmadığı yönündendir.

İster mason olsun ister olmasın İbrahim Müteferrika'nın entelektüel profili kesinlikle Protestanlık ile İslam'ın düzenli ve âhenkli yani en azından psikolojik problemler çıkarmayan kültürel bir karışımdır. Buna göre O iki kültürlü bir kimliğe sahipti. Diplomat yönü de olduğu, iki kültür ve medeniyet arasında köprü kurduğu için her iki dünyaya da sadık kalır. Müteferrika'nın bu yönü matbaacılık çalışmaları dikkatlice incelenince kendisini rahatlıkla göstermektedir⁶. Belki de o, bu düşüncesinden dolayı *Risale-i İslamiyye*yi matbaasında basmamış sadece tek nüsha halinde tutmuştur. Bu gün o tek yazma nüsha İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır⁷.

¹ *Unitarianlar*: Bu gruplar Yahudilerle Hristiyanlardır. Yahut Hristiyanların Nesturiler, Yakubiler ve Melkâniler şeklinde bölünmeleridir. Tarihi akış içinde Hristiyanlık yüzlerce gruba bölünmüştür. Titiz bir tevhid inancına sahip olan Unitaire'lerin yanında, ekseri Hristiyanların teslisi, hatta Mormonlar gibi bir grubun politeizm'i (çok tanrıcılığı) kabul ettiklerini de görürüz. Hülâsa: "Yeryüzünde başka hiç bir dinin mensupları Hristiyanlar kadar farklı inançlara ve din savaşlarına girmemişlerdir." (De Glasenapp, *Les cinq grandes religions*, Paris, Payot, 1954, s. 415) Onların çoğu Merkezi Boston'da bulunan "Amerika Uniterian Cemiyeti" nin kurulduğu Amerika'ya göç edenler vardır. Bugünün dünyasında Uniterianlar yaygın olarak ABD, Kanada, Macaristan, Polonya, İngiltere ve Transilvanya gibi ülkelerde yaşamaktadırlar. (Abdurrahman Küçük vd., a.g.e, s.426.)

² Fekete, XIII/52 1949, s. 740) ; Fekete, "*Osmanlı Türkleri ve Macarlar, 1366-1649*", a.g.e., c.13, s. 663-743

³ Erhan Afyoncu, *İbrahim Müteferrika*, DİA, İstanbul 2000, c.21, s.324-326

⁴ Orlin Sabev, a.g.e, 106

⁵ Orhan Erdenen, *Lale Devri ve Yansımaları*, TDAV, İstanbul, 2003, s.99

⁶ Orlin Sabev, a.g.e, s.108

⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, *Esad Efendi*, sayı 1187.

1.5. İhtida Edişi

İbrahim ilahiyat eğitimini Kolojvar'da Protestan kolejlerinden birinde tamamlamış ve papaz olmuştur. O yıllarda Macaristan'da (Osmanlı'nın "Erdel" dediği Transilvanya) başlıca üç Hristiyan akidesi ve kilisesi vardı ki, bunlar kendi aralarında savaş hâlindeydiler. Bunlar Katoliklik, Calvinistlik, Unitarian mezhepleri idi.¹ Unitarianlar kendilerini, Katoliklik ve Calvinistlik'e aykırı ve uzak kabul ederlerken öğretileri dolayısı ile Müslümanlığa daha yakın hissediyorlardı.

Tevrat ve İncil'de karşılaştığı bir kısım ayetler dikkatini çekmiş, hocalarına bu ayetleri sorduğunda o ayetlerin nesh olunduğu cevabını almış, ancak kendisine verilen bu cevaplardan tatmin olmamıştır. Çünkü "nesh olunmuştur" denilen ayetlerde, istikbalde gelmesi beklenen son peygamberden bahsedilmektedir. İbrahim bu ayetlerde bahsedilen peygamberin Hz. Muhammed (s.a.s) olduğunu anlamış ve Müslüman olmuştur.² Bu hususu bizzat Risale-i İslamiyye adlı eserinde, İslam'ın hak din ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu daha Erdel'de iken anlayıp kabul ettiğini şöyle ifade etmektedir:

*"Sinni sabavetten berû Tevrat ve İncil ve Zebur okumaya mülazim olup maddelerinde tekmil, tefsirlerinde me'zûn, va'z u nasihat ile me'mur oldukda üstad-ı bî-mürüvvetlerden "mensuhdur" diyü okunmasından nehyolunduğum atîk cezâ-ı Tevratları sırren mütala'a eylemek hevesi zamîre hutûr idüb ibtidâ birle, dîde-i nâ-binalara nûr ve dîl-i mahzunlara sürûr bahş olan bir ayet-i kerimeye muttali oldum ki zebân-ı Yûnan'dan bu üslûb üzere nakşolunmuştur."*³

Metinden anlaşıldığına göre İbrahim kendisine okuması yasaklanan Tevrat ve İncil metinlerini gizlice araştırmış okumuş, üstadlarının kendisinden gizlemiş oldukları tebşiratla, Tevrat ayetiyle karşılaşmıştır. Bu ayetin hem Latince metnini hem de Türkçe tercümesini verdiği, burada Hz. Muhammed'in ve Ümmetinin övüldüğünü ve her geçmiş peygambere de onun müjdesi verildiğini öğrenince hidayete ermiş ve hidayete erince de o himmetsiz hocalarının meclisine yönelmiş, Tevrat'ı Zebur'u İncil'i o meclisin huzuruna getirerek, onları kendi dilleri ile ilzam etmek için onda geçen ve tebşiratı içeren ayetleri okumuş, iddialarının yanlışlığını ve inkârlarında ısrarlarının da yersiz olduğunu münazara ve münakaşa ettiğini bizzat kendi ifadelerinden anlamaktayız:

"Bu bende-i nahîf mukarin-i hidayet-i Rabbanî olub bu âyet-i can-bahşa muttali olduğum birle, üstad-ı himmetler meclisine müteveccih ve ihzâr-ı Tevrat u Zebur u İncil idüb nübüvvet-i Muhammediyye'yi inkâr ve de hucet-i kâtia idindükleri kütüb-ü mezkûrelerine muğayir ve i'timad eyledükleri burhânları dalâlet-i bedîhiye olduğundan

¹ Osman Cilacı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yayınevi, İstanbul 2001, s.369

² Orlin Sabev; a.g.e, s.102-103

³ *Risale-i İslamiyye*, vr. 2a; Coşan, a.g.e, s.15

*hak numâyan olub kendülerin zu'mlarına ilzâm kasdıyla bir mikdâr mübâheseye mübâşeret olındı..."*¹

O dönemde Avusturyalılar, Kolojvarı ele geçirmiş ve Katolik Mezhebini yaymak için cebir ve şiddet uygulamaya başlamışlardır. İbrahim, Müslüman olduktan sonra yeni dinini kendi ülkesinde huzur içerisinde yaşayamayacağını anlamış ve Osmanlı topraklarına iltica etmiştir. İhtida etmiş eski bir papaz olduğu için iltica ettiği kimseler arasında büyük bir ilgi ve müstesna bir muamele gördüğü muhakkaktır. Müslüman olması konusunda İbrahim'in bizzat kendi açıklamalarından şu anlaşılmaktadır: O zorla Müslüman olmamıştır. Müslümanlığı tamamen kendi özgür iradesi ile seçmiştir. Onun ihtidası; öyle iddia edildiği gibi, sadece teslisi ve İsa'nın tanrı vasfına sahip olduğunu inkâr eden Unitarian² akidesinin tesiri ile de değildir. Yine, Osmanlılara esir düşmesi sonucu İstanbul'da köle olarak satılmış olması, fidyeye bulamadığı için sefil bir hayat yaşadığı ve onu satın alan zalim sahibinin zulüm ve baskılarına dayanamayarak zorla Müslüman olmuş da değildir. Bu şeklindeki iddialar, onun Müslüman oluşunu hazmedemeyen, diğer Hristiyanların da ihtidasına sebep olabilir düşüncesiyle hareket eden bazı Katolik papazlar tarafından ortaya atılmış kitabî bir veriye dayanmayan iddialardır. Bu yanlış bilgiler günümüze kadar hep tekrarlanıp durmuş ve ansiklopedilere girmiştir. Niyazi Berkes bunların hayal mahsulü, hatta garazkâr ve art niyetli sözler olduğunu delilleriyle "*İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri Kimliği*" adlı çalışmasında göstermiştir.³ Onun Müslüman olmasının en önemli sebebi "eski ilahi kitaplarda bulunan tebsirattır"⁴. Bu makalenin ana konusunu da "Beşairü'n-nübüvve" veya başka bir ifade ile "Tebşirat" oluşturmaktadır.

Başta da ifade edildiği gibi İbrahim Müteferrika'nın en önemli hizmeti matbaadır. Gerçi biz bu çalışmamızda İbrahim Müteferrika'nın matbaacılığını ele almayacağız. Fakat Müteferrika'dan bahsedilince matbaacılığını görmemek mümkün değildir. Ancak onun ilk eseri olan ve eski ilahi kitaplarda Hz. Muhammed (s.a.s) ile ilgili tesbit ettiği tebsiratı konu alarak yazdığı (1710) Risale-i İslamiyye'si önemli olmasına rağmen basmamıştır. Basmamasının İbrahim Müteferrikanın kendine mahsus bir takım sübjektif kanaatleri olabilir. Her ne kadar ondan önce de Osmanlı Devleti'nde matbaanın kullanıldığını kabul eden görüşler varsa da genel kanaat olarak ilk matbaanın onun tarafından kurulduğudur. Bu matbaa Sultan Selim Sımtı'nda 16 Kanun-ı Evvel 1727 Salı günü faaliyete geçmiş ve 17 eser basmıştır.

¹ Risale-i İslamiyye, vr. 3a; Coşan, a.g.e, s.15-16

² Orlin Sabev; a.g.e, s.81

³ Berkes, *İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri Kimliği*" Belleten, 26/104 (1962) s.715, 721, 722, 732, 733

⁴ Coşan, a.g.e, s.21

1.6. Ölüm Tarihi Hakkında Bilinenler

Târîh-i Cevdet'te İbrahim Müteferrika'nın 1158/1745 te vefat ettiği kaydedilir.¹ İbrahim Müteferrika, Okmeydanı'ndan büyük tersaneye bakan tarafta şimdiki Kasımpaşa Kulaksız camii karşısındaki yokuşun alt başında yer alan Aynalıkavak Kabristanı'na defnedilmiştir. İbrahim'in kabri 1024/1615'te vefat eden İdris Muhtefî'nin kabrinin 150 m. kadar kuzeyinde idi. Mezar taşına İbrahim Müteferrika'nın ölüm tarihi R. 1160 (1747) olarak yazılmış olsa da kitabedeki şair Nevres'in "Basmacı" lakabından kinaye olarak, "*Basdı İbrâhîm Efendi sahn-ı firdevse kadem*" mısraında düşürdüğü tarih olan 1158 (1745) ölüm yılı kabul edilmiş, 1160 tarihinin ise mezarının yapıldığı yıl olduğu ileri sürülmüştür. Hemen hemen bütün araştırmacılar da bu görüşü paylaşmıştır. Ancak tarih düşürülen mısra da bir yanlışlık yapılmış olabilir. Zira ulufe kaydının üzerine yazılan "müteveffa" ibaresinin yanında 25 Muharrem 1160 (veya 1158) (6 Şubat 1747) tarihi yer aldığı gibi aynı tarihte yevmiyesi mahlûl'den başkalarına verilmiştir.² Bunun, gün olarak tam ölüm tarihi yerine ulufesinin mahlûlden verildiği tarihi gösterme ihtimali vardır. Bu ihtimal dikkate alınırsa söz konusu tarihten birkaç gün önce ölmüş olabileceği sonucuna varılabilir. Mezar taşı; Müteferrikalık alameti, Horasanî kavuklu olup üzerine şair Nevres'in tarih manzumesinden alınan birkaç beyit şöyledir:

*Hâce-i Dîvan İbrahim Efendi kim anın
Basmamışdı bir nazîri, sahn-ı imkâne kadem.*

.....

*Hasb-ı hâli ola Nevres mısra-ı târîh anın,
"Basdı İbrahim Efendi sahn-ı Firdevs'e kadem"* (sene 1160)

1942'de Reşid Saffet Atabinen'in teşebbüsüyle buradan Galata Mevlevîhânesi hazîresine nakledilmiştir.³ Şahsiyeti hakkında merhum Prof. Dr. Esat Coşan şu değerlendirmeyi yapıyor:

"İbrahim müteferrika renkli bir şahsiyettir. Cevdet Paşa onun için "Hezarfen" (binbir türlü sanat ve bilgiye sahip) lakabını kullanıyor. Matematikte, coğrafyada astronomide (Heyet) harp ve askerlik sahasında, diplomaside, matbaacılıkta, neşriyatçılıkta, hakkâklıkta, müellif ve mütercimlikte, tarihte lisanîyatta, sosyal bilimlerde devrinin ve muhitinin fevkinde bir varlık göstermiştir. Onun hakikate âşik sağlam bir mantığı vardır. Çevresine bağlanıp boyun eğmemiş ideale uygun hamleleri cesaretle yapmıştır. Batılığını görünce, eğitimciliğini üzerine almak üzere yetiştirdiği eski dinini terk etmiş; hakkı gördüğü hâlde ona uymayan üstadlarını,

¹ Târîh-i Cevdet, c.1, 111; Gerçek, Selim Nüzhet, s.88 vd. "Türk Matbaacılığı", I, Müteferrika Matbaası, İstanbul 1939

² Afyoncu; a.g.md., DİA, 2000, c.21, s. 324-326; Coşan, a.g.e, s.26; Gerçek, Türk Matbaacılığı, s.88, 105; İmre Karacson, "İbrahim Müteferrika", Tarih-I Osmânî Encümeni Mecmuası, I/3 (1326) s.186-190

³ Afyoncu; a.g.md., DİA, 2000, c. 21, s. 324-326; Coşan, s.27

himmetsizlik ve müriyetsizlikle ithamdan çekinmemiş, onlarla münakaşalar yapmış, islahlarını kabil görmeyince o muhiti terk etmiştir. Hayatı boyunca Nemçe ve Papalığın karşısında bulunmuş, buna rağmen Garbın ilmini çok yakından takip ederek gelişmelerden kısa zamanda haberdar olmuş, bildiği ve öğrendiği faydalı şeyleri yeni muhitine aktarmaya ve öğretmeye gayret göstermiştir... Osmanlı devletine samimiyetle bağlanmış, onun yükselmesi için her türlü gayreti göstermiştir. Matbaasında bastığı eserlerindeki isabetlilik, itina ve intizam mükemmeldir... Bir iki Cizvit papazı, din değiştirdi diye onu küçük düşürmeye, hareketlerindeki asaleti gölgelemeye çalışmış olsa da bu husumet başarıya ulaşamayacaktır. İbrahim-i Müteferrika belki asil doğmamıştır ama asil yaşadığı ve asil öldüğü muhakkaktır. Ruhu şâd olsun.”¹

1.7. Kitab-ı Mukaddes'te Adı Geçen Peygamberler

İbrahim Müteferrika'nın tespitlerine göre, onca tahrifata rağmen bazı peygamberlerin isimlerini tümüyle değiştirememişlerdir. O, bin yıllara bölmek suretiyle peygamberlerin gönderildikleri asırları, zamanları göz önünde bulundurmuş ve onlar için şöyle bir kronolojik sıralama ve o peygamberlerin diliyle âhir zaman peygamberinin tebşiratına parmak basmış, onlar hakkında yer yer özet bilgiler vermiştir:

İlk bin yılda gelen peygamberler; Hz. Âdem ve Şit peygamberdir. Burada Hz. Âdem'in zellesinin sonucunda Cenab-ı Hak'tan affını isterken ahir zamanda gelecek olan o rahmet peygamberini şefaati eylemiştir. O içten yakarış karşısında şu nida gelmiştir: *"Filuuş mulierşi kunsiden kepetim şerpenteş elli evutem murte kapetim ayoş"*²: "Ey âdem! Üzülme. İzzetim hakkı için! Senin ve zürriyetinin ve eşinin zürriyetinden ahir zamanda bir peygamber yaratacağım. O, şeytanın cennete girmesine vesile ve senin cennetten ayrılmana sebep olan yılanın başını sürekli ezecektir. Senin ve çocuklarının cennete tekrar girmenize sebep olacaktır. O yılan o **mübarek peygamberin** topuğunu ısırmaktan bir an bile geri kalmayacaktır. Yani ahir zamanda bir peygamber gelecek, bir gün şeytanın yaptığı binaları yıkacak, kilise ve havralarını harap edip küfrün karanlığını giderecek ve doğru yola öncülük edecektir"³.

Bu açıklamadan sonra İbrahim şu değerlendirmeyi yapıyor: "Dinsiz kâfirlerin tamamı, bu ayetin âhırzaman peygamberi hakkında olduğunda ittifak hâlinde dirler. Ancak yine de bu ayetle, Hz. İsa'nın kast edildiğini iddia edip bununla övünürler"⁴.

Hz. Âdem'den sonra Şit aleyhisselam resul olarak gönderilmiş ve ona verilen 50 sayfalık kitapta Ahir zaman peygamberinin mübarek adının açıkça

¹ Coşan, a.g.e, s.29-30

² Bk. Vulgata, Yaratılış, 3/15: "... illus ipsa conteret caput tuum et tu insidaberiscalcaneo eius" "...onun soyu senin (yılanın) başını ezecek, sen onun topuğuna saldıracaksın." ; Coşan, a.g.e, s.90.

³ Coşan, a.g.e, s.90

⁴ Coşan, a.g.e, s.90-91

yer aldığına Tevrat, Zebur ve İncil'in birçok yerinde işaret vardır.

İkinci bin yılda gelen Hz. İdris'e 30 sayfalık bir kitap verilmiş ve bu suhufklar da ahir zaman peygamberinin mübarek adının geçtiğine dair bilgiler bu gün bile elde bulunan kutsal kitaplarda ifade edilmiştir.

Üçüncü bin yılda gönderilen Hz. Nuh da ahir zamanda gelecek olan o peygamberle övünmüş ve hakkında tevratın diliyle şöyle denilmiştir: *"şed no ak in venit iza siyam in ukalis yehu."*¹ Bu ifadeyi İbrahim şöyle anlamlandırıyor: "Küfrün karanlığı yer yüzünü kaplayınca; Hz. Nuh, Zorluk ve meşakkat yurdu olan bu geçici âleme geldi. Musibete maruz kalanların önderi ve gönlü temizlerin lideri olarak 950 yıl beyinsizlerin siyaset oklarına hedef oldu." Hz. Nuh'un onca gayretleri karşısında kavminin inkârcılığı dolayısı ile Yüce Rabb: "... Ben de azamet ve Kibriyam ile insan soyunu yeryüzünden silip yer ve gök arasında bulunan tüm vahşi hayvanları ve yırtıcı kuşları varlık âleminde yokluk âlemine göndereceğim." buyurdu. Bu kötü akıbetten derin bir endişeye düşen merhamet peygamberi şu yakarıшта bulunmuştu: "Ey duaları kabul eden Allahım! Bütün varlığı hürmetine yarattığın; atamız Hz. Âdemin, arşın tavanındaki sayfada adını, senin adının yanında gördüğü o ismin sahibi ve onun ümmeti hürmetine! Nuru âlemin güneşi olan; yeryüzüne ayak basması, yaralı gönüllere merhem olan ve şefaati günahkarların sığınağı olan Hürmetine! Merhamet denizini dalgalandır. Yeryüzündeki yaratıkların olan insan türünü mahvetme." Allah onun bu duasını kabul buyurmuş, iman ederek onun gemisine bineen müminler Büyük Tufandan o'nun hürmetine kurtulmuşlardı. Ve bu kurtuluşun bir şükürü olarak Hz. Nuh her hayvandan bir şükür kurbanı kesmiştir. Bu kurbanların kabul edildiğine dair kendisine şu nida gelmişti: *"Üçtü bayılı turu fedüş maum vuşukım kadunvoun iş senitür ampiliyuş amneş karaup afıveş dilouine kavafetura eş ampiliyuş deluvum aperdentum teram"* yani; "Ey Nuh! Evlatlarına müjdele! Ben azametimle âhırzaman peygamberinin hürmetine senin zürriyetine ihsanda bulundum. O sevgili kulum hürmetine, bundan böyle insan türünü tufanla cezalandırmayacağım."² Yüce Allah bu bin yılda daha başka peygamberler de gönderdi. Bunlar; Hz. Hüd, Hz. Salih, Hz. Hızır (Âb-ı Hayata ulaştığından kendisine uzun ömür verilmiş ve peygamberlikle görevlendirilerek denize vekil kılınmıştı), Hanzale peygamberler. Bu peygamberlerin hepsi de Hz. Muhammed'in gönderileceğinden haberdar oldukları Tevrat'ta anlatılmıştı.³

Dördüncü bin yılda Hz. İbrahim gönderilmiş ve ona da 10 sayfalık bir kitap verilmişti. Ahir zamanda Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'in soyundan enbiyanın en üstünü olan Hz. Muhammed Mustafa'nın geleceği ve onun ümmetinin de ümmetlerin en hayırlısı olarak yeryüzünü adaletle yöneteceği, Ona birçok kereler müjdelenmiştir. Bu duruma İbrahim Müteferrika, Tevrat'tan

¹ Bk. Vulgata, Yaratılış, 6/8: "Noe vero invenit gratiam coram Domino." Manası: "Ama Nuh Rabbin Gözünde lütuf buldu"; Coşan, a.g.e, s.91

² Bk. Vulgata, Yaratılış, 8/21; Coşan, a.g.e, s.92-93

³ Coşan, a.g.e, s. 92-94

birçok müjdelere örnekler vermektedir.¹ Dördüncü bin yılda Hz. İbrahim dışında Hz. Lut, Hz. İsmail, Hz. İshak, Yakup Eyyüb, Beşir (Bişr), Zülkifl, Yusuf, Nûn ve Yûsâ peygamberler ve Hz. Şuayb peygamberler. Ahir zaman peygamberinin geleceği bunların hepsine muştulanmıştı. Tevrat, Zebur ve İncilin birçok ayetlerinde belirgin işaretler olarak anlatılmaktadır.²

Beşinci bin yılda; Hz. Musa, Harun, Bünyamin, İlyas ve Elyesa, Üzeyr; Eremya, Danyal, İsmuil, Davud, Süleyman, İskender-i Zülkarneyn, Zekeriya, Yahya Peygamberler gönderilmişlerdir. Cenab-ı Hak, Hz. Musa'ya Hem Tur hem de Sina Dağında âhir zaman peygamberinden haber verdi. Bunun üzerine Hz. Musa O peygamberin ümmetinden olmak için Allah'a yakarıştı bulundu. Onun yaptığı bu dua hâlen yazılı olarak ta mevcuttur. Hem Eremya hem de Danyal peygamberlere âhir zaman peygamberi hakkında bilgiler verildi. Bu gün bile, Tevrat'ın Eremya ve Danyal Kitabında adı geçmektedir.³ Yahya Peygambere İsa'nın geleceği ve İncil'i vereceğine dair müjde verildi. Ayrıca; *"Hz. Muhammed (a.s) insanlar ve cinlere peygamber olarak gelecektir. Şeriatı Kur'an'dır. Sevenlerine şefaatte bulunacak, düşmanlarını ise perişan edecektir."* diye açıkça bildirildi. Bütün bunlar bu gün bile mevcut İncil'de zikredilmektedir.⁴

Altıncı bin yılda; Hz. İsa peygamberlikle görevlendirildiğinde 30 yaşlarında idi. Onun peygamberliği rivayetlere göre 3 yıl sürmüştü. -İbrahim'in kendi ifadesiyle- "İncil'in birçok yerinde ahir zaman peygamberinin kutlu adı zikredilmiş olmasına rağmen- "dinsiz kâfirler" silip değiştirdiler. Ancak yine de açık alametler ve belirgin işaretler vardır." Cercis peygamber Hz. İsa döneminde peygamber olarak gönderilmiş ancak davetine icabet edilmemiş, devrin zalimleri tarafından şiddetli bir işkence ile üç defa şehit edilmişti. Ancak her defasında tekrar diriltilmişti. Dördüncü kez de öldürülünce Hakkın rahmetine kavuşmuştur.⁵ Peygamberimizin hadislerinde bu şekilde şehit edilen bir gençten bahsedilmektedir. Muhtemelen bu genç Cercis aleyhisselamdı. Yine bu bin yılda Yunus İsrail oğullarına peygamber olarak gönderilmişti. Denize atılıp balık tarafından yutulmuş ve Allah tarafından kurtarılmış bir peygamberdi. Yine bu devirde yaşadığı ve peygamber olduğu ileri sürülen takva sahibi bir zat olan Salih insan Şem'un vardı. Günümüz İncillerinde Hz. İsa'nın havarilerinden biri olduğu yazılıdır. Yahudiler, Hz. İsa'yı çarmıha germek için aradıkları gece Şem'una rastlayıp onu öldürmeye kastettiler. O da kurtulmak için "ben İsa'yı tanımam." dediği için bazıları onun Hz. İsa'dan uzaklaşmış olduğunu ileri sürerler. Cercis, Yunus ve Şem'un yine bu günkü İncil'de açıkça zikrolunmaktadır. Hz. İsa ile Hz. Muhammed (s.a.s) arasında adı geçen bu peygamberler inkâr edilmiş ve İsa'nın son peygamber olduğu iddiasında

¹ Coşan, a.g.e, s. 94-102

² Coşan, a.g.e, s. 102-105

³ Coşan, a.g.e, s. 105

⁴ Coşan, a.g.e, s. 113

⁵ Coşan, a.g.e, s. 114

bulunmuşlardır.¹

Yedinci bin yılda; Server-i Enbiya, Bürhan-ı Asfiya Hz. Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem gönderilmişti. O, Peygamberlerin önderi, ahir zaman peygamberi, karanlıkları aydınlatan geleceği tüm resul ve nebilere muştulanan, iki cihan güneşi, seçkin ve güzide insan Hz. Muhammed'di. (s.a.s) 40 yaşında peygamberlik tacı giydirilmek suretiyle insanlara ve cinlere peygamber olmakla şereflendirilmişti².

1.8. İbrahim Müteferrika'nın Tevrat ve İncil Okumaları

1.8.1. Tevrat'ta Hz. Muhammed (s.a.s)

İbrahim Müteferrika'nın tespitlerine göre Tevrat'ta, Hz. Muhammed'i (s.a.s) müjdeleyen birçok ayet bulunmaktadır³.

Hz. Âdem (a.s), Havva validemiz ile cennetten çıkarıldıktan sonra tevbe ve pişmanlık içerisinde inlerlerken şu şekilde dua etmiştir: *"Ya Rabbi, cennette olduğum zaman arşın üzerinde kendi isminin yanına ismini yazdığın ahir zaman peygamberinin yüzü suyu hürmetine beni affet"*. Ve bu dua üzerine Yüce Allah'ın mağfiret kapıları sonuna kadar açılmış ve Hazreti Âdem'e şöyle hitap etmiştir:

"Ya Âdem! Üzülme. İzzetim hakkı için senin sulbünden ve sana verdiğim kadının nutfesinden ahir zamanda bir peygamber yaratacağım. Cennetten ayrılmanın sebebi olan ve şeytana bu hususta yardım eden yılanın başını o âhirzaman peygamberi ezecektir. Senin ve evlatlarının tekrar cennete girmelerine sebep olacaktır. Yılan da o peygamberin ayağını ısirmaktan geri durmayacaktır. Yani ahir zamanda bir peygamber gelir, şeytanın binalarını yıkar, mabetlerini yıkar, küfürlerini yok eder ve doğru yolu ikame eder. Ve yılan sıfatlı şeytan, onun ümmetine düşmanlık etmekten bir an geri kalmaz. Yani kendisine dost olan müşrikleri o peygamberin ümmetine musallat eder. Ancak onların başı da Yüce Allah yardımıyla yılanbaşı gibi ezilir." Bu ayet Tevrat'ta Musa Kitabının İkinci suresinde geçmektedir: *"Ve Rabb yılanı dedi: Seninle kadın (Havva) arasına ve senin zürriyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım; O senin başına saldıracak sen onun topuğuna saldıracaksın."*⁴

Hz. İbrahim'in Hz. Peygamberle ilgili müjdeleri de Tevrat'ta açık şekilde yer almaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir. Tevrat'ta Musa'nın Kitabı'nda altıncı surede şu ayet yer almaktadır:

"Ya İbrahim, dergâhımda ettiğin dua ve niyaz kabul edildi. Ve azametim hakkı için sana bir erkek evlat ettim. Onun soyundan ahir zamanda insanlara ve cinlere

¹ Coşan, a.g.e, s. 115

² Coşan, a.g.e, s. 115

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Tekvîn,17/20;49/10;Tesniye,18/17;32/21;33/2;Mezmur,45,149;İşaya,21/6-9;42/9-17;54/60/1-7;65/1-6-,Daniel,2/31-45;Matta,3/2;4/17;6/10;10/7;13/31-32;20/1-16;21/33-44;Luka, 9/2;10/9;Yuhanna,14/15-16;15/26;16/7-8,13-14.

⁴ Tevrat, Tekvin, 3. Bab

bir peygamber gelecek. Onun ümmeti senin şu anda bulunduğun memleketlere kıyamete kadar sahip olurlar. Buraların yerdeki ve gökteki sakinlerine sahip olurlar. Onların sayısını denizdeki kumlardan ve gökteki yıldızlardan fazla yaparım. Ve bundan sonra senin adın İbrahim olsun.” “İşte ahdim seninledir ve bir çok milletin babası olacaksın. Ve artık adın Abram olarak çağrılmayacak, fakat adın İbrahim olacak. Çünkü seni birçok milletlerin babası ettim...”¹

Hız. Âdem gibi Nuh (aleyhisselam) da ahir zaman peygamberini müjdelemiştir. Hazreti Nuh ve gemidekiler tufandan sonra gemiden sağ salım çıktılar ve Yüce Allah’a şükür için kurbanlar kestiler. Bunun üzerine Allah (c.c) şöyle buyurdu:

“Ey Nuh! Evlatlarına müjdele. Ben azametim ile ahir zaman peygamberi hürmetine soyuna yardım ettim ve o habibim hürmetine bir daha tufanla insanoğluna azap etmem.” Bu ayet mevcut Tevrat’ta şöyle yer almaktadır: *“Rabb dedi: Adamın [Hz.Muhammed (s.a.s)] yüzünden (artık insandan ötürü yeri lanetlemeyeceğim) artık toprağı tekrar lanetlemeyeceğim... Ve artık her yaşayan şeyi, yok ettiğim gibi, bütün canlıları artık vurmayacağım.”²*

Bundan daha açık bir ayet Tekvin’in onlatıncı babında yer almaktadır: *“Ey Hacer, Sara’nın yanına dön. Üzülme. Azametim hakkı için senden ve İbrahim’den bir evlat dünyaya getireceğim. Onun soyu bütün soyların en faziletlisi olur ve yeryüzündeki insanları demir asa ile ve semavî kitabıyla hükmi altına alır. Onun adını İsmail koy. İsmail büyük bir peygamber olur ve on iki evladı padişah olur ve yeryüzünde onlardan büyük kabile olur. Sara’nın yanına dön. Onun serzenişlerine tahammül et. Çünkü onun da evladı dünyaya gelecektir.” “Ve Rabbin meleği ona dedi: Senin zürriyetini çoğalttıkça çoğaltacağım ve çokluğundan sayılmayacaksın. İşte sen gebesin ve bir oğul doğuracaksın ve onun adını İsmail koyacaksın. Ve o insanlar arasında yabani adam olacaktır. Onun eli herkese karşı herkesin eli ona karşı olacak. Ve bütün kardeşlerinin şarkında sakin olacaklar”³.*

Tevrat’ta bunların dışında da Hız. Muhammed (s.a.s)’a ve ümmetine işaret eden başka ayetler de bulunmaktadır.

Hız. Davud’a indirilen Zebur’da da ahir zaman peygamberinin vasıfları ve İsmail’in (a.s) soyundan geleceğı yer almaktaydı. Ancak ahir zaman peygamberinin ismi açıkça geçtiğı yerlerden kazanmıştır. Sadece bir kısım temsillerle anlatılan yerlerde ahir zaman peygamberiyle ilgili bölümler kalmıştır.

Hız. Süleyman’da, ahir zaman peygamberini müjdelemiştir. Tevrat’ın Süleyman’ın Kitabı bölümünde ahir zaman peygamberinin sıfatları, fazileti, ümmetinin dünya ve ahirette nail olacakları devlet açıklanmaktadır. Yine

¹ Tevrat, Tekvin, 17/5

² Tevrat, Tekvin, 8 /21

³ Tevrat, Tekvin, 16/1-16

Danyel ve Eremya Kitaplarında da ümmet-i Muhammed'in dünya hâkimiyetiyle ilgili bölümler yer almaktadır. Bu bölümlerde de son peygamber olarak Hazreti İsa'yı anlamışlardır.

1.8.2. İncil'de Hz. Muhammed (s.a.s)

İbrahim Müteferrika Tevrat'ta geçen tebsiratın yanında, İncillerde geçen Hz. Peygamberle ilgili ayetlere de dikkat çekmiştir. Bunlardan bir kaçını örnek olarak verip geçeceğiz:

Hz. İsa geldiği zaman Hz. Yahya (a.s) onu ilk tasdikleyen ve doğrulayan olmuştur. "Zekeriya'nın oğlu Hz. Yahya dünyaya gelip, çocukluktan çıktıktan sonra kıyamet ve mahşer hâllerini öğrenmeye meyletmıştır. Dört yaşında Tevrat'ı ezberlemiştir.¹ On yaşında şer'i hükümlerin tamamına vâkıf olmuştur. Gece gündüz ibadet ve duayla meşgul olarak otuz yıl İsrail oğullarının güvenini kazanmıştır. Otuz seneden sonra Hz. İsa Mesih onları davet etmiş: 'Gelecektir, gökten kendisine kitap nazil olacaktır ve alametler gösterecektir' diye haber vermiştir. Fakat İsrail oğulları inanmamış ve Hz. İsa'dan mucize göstermesini istemişlerdir. Hz. İsa'da 'Ben size çamurdan kuş şekli yapıyorum ve ona üfürüyorum ve o da Allah'ın izniyle kuş oluyor. Ve âmâyı ve abraşın hastalığını Allah'ın izniyle iyi ederim' demiştir. Bunlardan başka mucizeler de gösterdikten hemen sonra 'Ben Allah'ın size gönderdiği resulüyüm. Benden önce Tevrat olarak gönderileni tasdik edici ve benden sonra gelecek olan Ahmed isimli resulü müjdeleyiciyim' demiştir." Buna benzer bilgilere Kur'ân-ı Kerim'in değişik ayetlerinde de verilmektedir².

İncil'de yer alan bu ayetin günümüze çok azı kalmıştır. Günümüze kalan İncil'in şu ayetidir: " İşte ben senden ileri yolunu önünce hazırlayıcı olan rasulümü göndereceğim" diye hakkında yazılmış olan budur"³.

¹ Meryem Suresi, 19/12-15: "Yahya! Kitaba var kuvvetinle sarıl" dedik ve henüz çocuk iken ona hikmet verdik. Tarafımızdan bir merhamet, arı duru bir gönül de ihsan ettik. O haramlardan çok sakınan bir insandı. Anne ve babasına iyi davranan hayırlı bir evlattı, asla zorba ve isyankâr biri değildi. Doğduğu gün de, vefat ettiği gün de, diriltilip kabirden kalkacağı gün de selam olsun ona." Bu hadisenin Yeni Ahid'de anlatımı için bkz. Luka, 1,5-22. Kur'ân ile İncil'in anlatımında şu iki fark vardır: 1. Zekeriya (a.s.)'ın konuşmaması bir işaret ve alamet iken Luka inciline göre bir nevi cezadır. 2. Onun konuşmaması üç gün iken İncil'e göre Yahya (a.s.)'ın doğumuna kadar sürmüştür. (Meal, Suat Yıldırım)

² Âl-i İmran, 3/48-50: (Melekler Hz. İsa hakkında Meryem ile konuşurken onun şu sıfatlarını da ilave ettiler:) "Allah ona kitabı (yazmayı), hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretecektir. Onu İsrailoğullarına resul olarak gönderecek, o da onlara şöyle diyecektir: "Size Rabbiniz tarafından bir mucizeyle gönderildim: Ben size çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapar içine üflerim, o da Allah'ın izniyle hemen kuş olurur. Keza be, anadan doğma körü ve abraşı iyileştirir, hatta Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim. Evlerinize ne yediğinizi ve biriktirip sakladıklarınızı da bilirim. Eğer inanmaya niyetiniz varsa, elbette bunlarda sizin için alacak dersler vardır. Keza ben, benden önceki Tevrat'ı tasdik etmek ve size (Mûsâ şeriatinde) haram kılınan bazı şeyleri mübah kılmak için geldim. Doğrusu ben size Rabbiniz tarafından bir mucize getirdim. Öyleyse Allah'a karşı gelmekten sakının da bana itaat edin." [Benzer bir âyet ise Maide, 5/110.] [KM, Markos 7,32-35; Matta 15,30; 8,1-3; Luka 17,12-14] [Zuhuf, 43/63] [KM, Matta 5,17; 15,20]

³ İncil, Matta, 11. Bab

İncil’de Birinci Kitabın birinci suresinde ve İkinci Kitabın birinci suresinde âhir zaman peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s) ile ilgili bir müjdesi yer almaktadır. Hz. Yahya (a.s) şöyle demektedir: “Allah (c.c) Hz. İsa’yı Meryem’den babasız şekilde dünyaya getirdi. Gökyüzünden kendisine kitap indirdi. Büyük mucizeler ile aziz kıldı. Yeryüzünde cüzzamlılara derman olmak, anadan doğma körlerin gözlerini açmak, çamurdan kuş yaptıktan sonra üfürüp uçurmak, gökden sofrayı indirmek, ölüyü diriltmek gibi pek çok mucizelerle şereflendirdi. Ancak benim ve onun zamanından sonra fazla vakit geçmeden bütün yeryüzünde olanlar hak yoldan saptıklarında **Hâtemü’l-Enbiya olan peygamber** gelecektir. Ben Yahya ve İsa o kadar mucize ile şereflendiğimiz hâlde o peygamberin keşkülünü (tabağını) taşımaya ve dizbağını çözmeye layık değiliz.”

Bu ayet mevcut İncil’de uğradığı bunca tahrifata rağmen birinci surede yer almaktadır. Ancak Hz. Yahya’nın söylediği bu sözler, Hz. İsa için söylenmiş gibi yazılmaktadır: “Peygamberlerde işte ben yolunu önünce hazırlayacak olan **rasulümü** senin önünden göndereceğim.”¹

İncil’in Matta İncili’nin yirminci suresinde ve Markos’un onuncu suresinde şu ayet yer almaktadır: “Bir kadın Hz. İsa’nın bir mucizesini görüp iman etmişti. Sonra iki evladı olup onları da Hz. İsa’ya getirdi ve ‘Ya İsa! Evlatlarım sana feda olsun. Ömürleri oldukça sana hizmet etsinler. Öyle ki kıyamet gününde yüksek makamlara nail olarak, biri sağında biri solunda yer alsınlar.’ İsa mesih, bu kadına dedi ki: ‘Ey kadın. Benim peygamberliğimden sonra **bir mükerrem zat insanlara ve cinlere peygamber** olarak gönderilecek. O zatın ümmeti bütün ümmetlerden fazla ve bütün ümmetlerden şerefli olacak. O zatın şeriatı kıyamete kadar devam edecek, şefaati Allah katında makbul olacak. Onun sünnetlerinden bir sünnete tabi olup onunla amel eden kimsenin sevabı ve cennet-i firdevs’deki derecesi, benim sünnetime tabi olup tamamıyla amel eden kimsenin sevabından fazla olur, kıyamet gününde en yüksek mertebelere nail olur’ diye haber verdi. O kadın, Hz. İsa’nın ayağının tozuna yüz sürüp şöyle dedi: ‘Ya İsa, seni peygamber gönderen Hak Teâla için o zatı bana bildir’ Hz. İsa Mesih ise ‘Ey kadın, sen ve evlatların o zatı göremezsiniz. Ancak şerefli ismini sana bildireyim. Böylece sen ve evlatların iman edip, onun şefaatiyle yüce makamlara nail olabilirsiniz.’ demiş ve ismini **Ahmed** olarak bildirmiştir. Bu ayet de; Mevcut İncil’de kısmen yer almaktadır: “Hz. İsa, kadına dedi ki: Gerçi kâsemden içeceksiniz ve benim vaftiz olunacağım vaftizle vaftiz olunacaksınız. Fakat sağımda ve solumda oturmayı ihsan etmek bana râci değildir. Ancak pederim tarafından kimler için hazırlanmışsa onlara verilecektir.”² Ancak İncil’i tahrif edenler bu ismi İsa olarak değiştirmişlerdir.

Hz. İsa, tebliğ ve öğüt için şehir şehir kasaba kasaba ve köy köy gezerek tebliğ ve nasihatte bulunurken, *her mecliste ahir zaman peygamberini müjdelemedikçe ve onun ümmetinin faziletini söylemedikçe söze başlamazdı.* Havarilerin tamamı da ona iman etmişler ve ayağının tozuna yüz sürmek için

¹ Markos, 1. Bab

² Matta, 20. Bab

yolunu bekliyorlardı. Kendileri hayatta iken o peygamberin en yakın arkadaşları oluruz diye umuyorlardı. Bunun için İsa Mesih'e sordular: 'Ya İsa! O haber verdiğin ahir zaman peygamberinin en yakını olarak onun yanında en faziletlimiz kimdir?' İsa Mesih, Havarilerine şöyle buyurdu: "*Beni peygamber olarak gönderen Hak Tealaya yemin ederim ki benim peygamberliğimi ve İncil'i tasdik edenlerin en faziletlisi olan Hz. Yahya iken, o dahi o ahir zaman peygamberinin saadetli zamanlarına erişip sünneti üzere iki rekât namaz kılanların derecesine yetişemez*"¹ "(Ahir zaman peygamberi) hakkında size derim ki: Kadından doğanlar arasında Vaftizci Yahya'dan büyük kimse zuhur etmemiştir. Fakat, göklerin melekûtunda en küçüğü ondan büyüktür"².

Hazreti Yahya'nın ru'yet-i İlahiye mazhar olarak gördüğü pek çok acaip şeyler İncillerin son cüzünde '*Kitab-ı Ru'yet-i Yahya* (Yuhanna)'da anlatılmaktadır. Burada anlatılanların tamamı ahir zaman peygamberi ve ümmeti hakkında kıyamete kadar olacak şeyleri açıklamaktadır. Bu bölümde anlatılan benzetmeler, istiareler şeklinde ifade edildiğinden, İncili tahrif edenler sırlarını keşfedememişler ve diğer İncil bölümleri kadar fazla tahrif edememişlerdir.

İncil'de yer alan bu ayetin günümüze çok azı kalmıştır: 'İşte ben senden ileri yolunu önünce hazırlayıcı olan resûlümü göndereceğim' diye hakkında yazılmış olan budur"³. Ancak İncil'i tahrif edenler bu ismi Hz. İsa olarak değiştirmişlerdir. Yani Hz. İsa'nın kıyamete yakın tekrar yeryüzüne gönderilerek kırk yıl adaletle hükmedeceğine yormuşlardır.

1.9. Risale-i İslamiyye

İbrahim Müteferrika'nın Risale-i İslamiyye ile esas hedeflediği husus; Hz. Muhammed'in(s.a.s) risaletinin geçmiş kitaplarda haber verildiği konusunu ispatlamaktır. O, bu ispatları yapabilmek için, İncillerde bir takım tahrifatın bulunduğunu belirtir. Onca tahrifata rağmen yine de İncillerde konumuz olan tebşiratın izlerini görmüş ve göstermiştir. Tebşiratla ilgili yerleri önce Arap harfleriyle Lâtince yazmış, sonra da Türkçe olarak tercümelerini vermiştir. Ayrıca İbrahim Müteferrika, bu ana problemleri ortaya koyduktan sonra Hristiyan fırkalarına da yer vermiş "*Hristiyan dogmasınının Hz. İsa'nın şahsını, Allah ve insanlarla olan ilişkilerini inceleme demek olan*"⁴ Kristolojik izahlara girmiştir. Kısacası, burada İbrahim Müteferrika'nın "Risale-i İslamiyye" ile hedefi, tebşirat gerçeğini ispattır. Diğer konulara ayrıca temas etmesi de bu tahrifat probleminin kanıtlanmasına yardımcı olması içindir⁵.

İbrahim Müteferrika Hristiyanlığın penceresinden İslamı gören bir

¹ Matta 11. Bab

² Matta, 11. Bab

³ Matta, 11. Bab

⁴ Cilacı, ag.e., s.210

⁵ Mehmet Aydın; a.g.e., s.99-100

Osmanlı aydınıdır. İncil okumaları esnasında Müslümanlığın aydınlık yüzünü görmüş, son peygamberin geleceğinin müjdesini İncil'den okumuş bu merakla zaten çürümeye yüz tutmuş kiliseyi şiddetle eleştirmiştir. Risale-i İslamiyye, İbrahim Müteferrika'nın kendi adıyla tanınan belli başlı iki eserinin ilkidir. Bu kitap ve içeriği hakkında çelişkili sözler söylenmiştir. İmre Karacson, İbrahim'in "*Din-i İslam'ın müdafaası için bir kitap telif ettiği*"¹ şeklindeki kanaati diğer araştırmacılar tarafından genellikle tekrar edilmiştir. T. Halasi Kun'da "yeni akidesi hakkında 1705-1711 arasında müstakil bir eser"² yazdığı şeklinde bir ifade kullanmıştır. Aslında bu eser İslam'ın savunulmasından öte Hristiyanlık ve Kitab-ı Mukaddes'in tenkidıyla ilgilidir. Hatta bu eseri kaleme almakla kendisinin İslam'a giriş sebeplerini ve tercihinin haklılığını göstermek istemiştir.

İbrahim, eserinde Tevrat ve İncillerdeki Hz. Muhammed'i (s.a.s) ve İslam'ı öven ayet ve pasajları (İngilizce, Prophecies) konu edinmiştir. Kitap, bu noktaları izah edici açıklamalardan, delil olarak gösterilen kutsal kitap ayetlerinin tercüme ve tefsirlerinden, nüzul sebeplerini açıklamadan, onların gerçek manası hakkındaki kendi kanaatlerini belirtmekten ibarettir. İbrahim bu konuları ele alırken Yahudiliğin ve Hristiyanlığın akidece bozulduğuna, mukaddes kitapların da tahrifata uğradığına işaret eder. Özellikle Hristiyanlığın aslını bozanlara, Pavlus'a, çeşitli Hristiyan mezheplerine, haça, vaftize, dikili taşlara, batıl inançlara, papazların para mukabili günah bağışlamalarına, dünyalık devşirmelerine, gerçekleri saklamalarına ve kilise teşkilatlarına dair bilgi verir. Tenkitler yöneltir ve başta papa olmak üzere Hristiyan din adamlarını şiddetle itham eder. Risale-i İslamiye onun sağlam kanaatlerinin ve samimi hissiyatının müşahhas bir ifadesi durumundadır.³ Öteden beri yanlış biçimde Hristiyanlığa karşı İslâmiyet'in müdafaası diye tanıtılan kitap Süleymaniye Kütüphanesi'nde⁴ bulunan nüshası altmış beş varaktan meydana gelmektedir. Eser, bir inceleme ve başına müellifi hakkında eklenen bir değerlendirmeye birlikte Matbaacı İbrahim-i Müteferrika ve Risâle-i İslamiyye adıyla Halil Necatioğlu tarafından yeni harflerle Ankara'da 1982 yılında neşredilmiştir⁵. Ayrıca Prof Dr. M. Esat Coşan'ın (1938-2001) Profesörlük tezi olarak sunduğu çalışması "Matbaacı İbrahim-i Müteferrika ve Risale-i İslamiyye Adlı Eserinin Tenkitli Metni Risale-i İslamiyye" adıyla Server İletişim Akademik Çalışmalar Serisinde 04 no'lu eser olarak 2010'da İstanbul'da basılmıştır.

¹ Karacson, "İbrahim-i Müteferrika", Tarih-i Osmani Mecmuası, 1/3 (1326), S.180

² Tibor Halasi Kun, "İbrahim Müteferrika", İA. V/II,897.

³ Coşan, a.g.e, s.37-38.

⁴ Erhan Afyoncu; "İbrahim Müteferrika", DİA, İstanbul 2000, c.21, s.324-326; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1187

⁵ Erhan Afyoncu; a.g.md, DİA, 2000, c.21, s.324-326

2. Sonuç

Tevrat, Zebur ve İncil’de Hz. Peygamber (a.s) ve ümmeti hakkında yer alan bu kadar bilgi hayret vericidir. Üstelik burada anlatılanlar, Tevrat ve İncil’de yer alanların sadece bir kısmını teşkil etmektedir. Bu bilgiler vesilesiyle Hz. Muhammed (s.a.s) hakikatinin, Hz. Âdem’den günümüze insanlığın en önemli değerlerinden biri olduğu bir kere daha görülmektedir.

İbrahim Müteferrika, Osmanlı Devletinde yalnızca matbaayı ilk kuran kişi değildir. Aynı zamanda Tevrat ve İnciller de âhir zaman peygamberi Hz. Muhammed’in (s.a.s) geleceğine dair geçen tebşirati ele almıştır. Yaptığı bu kutsal kitap okumalarında; âhir zaman peygamberinin Tevrat ve İncil’de isminin ve evsafının geçtiği ayetleri tespit etmiştir. Bu tetkikatı sırasında Kutsal kitapta geçtiği hâlde üzeri silinen, kazınan veya tahrifat suretiyle belirsizleştirilen kısımları, karşılaştığı çarpıklıkları ortaya koymuş ve yapılan yanlış yorum ve te’villeri ta’dil etmiştir. Tespitlerinde, bir Hristiyan muvahhid iken teslis anlayışındaki çelişkileri ortaya koyduğu görülmektedir. Bu çelişki ve tahrifatı, Hristiyan kültürüne vakıf ve iyi bir ilahiyat eğitimi almış bir Hristiyan rahibi olması, bir Hristiyan gözüyle Hristiyan akidesindeki çelişkileri ortaya koyması bakımından oldukça önemli ve manidardır. O, tespit ettiği çelişkileri üstadlarıyla tartışmış, onlarla müzakereler yapmış, kabulü için de fikrî mücadelelere girmiştir. Onun, girişmiş olduğu fikrî mücadele bazılarınca polemik olarak yorumlanmıştır. Her ne kadar öyle yorumlansa da İbrahim’in Tevrat ve İncil tetkikleri Dinler Tarihi açısından önemli bir yere haizdir.

Müteferrika’nın Müslüman olmasında, içinde yaşadığı 17. Asırda, Katoliklerin, kendisi gibi diğer *Unitarian*’lara uyguladıkları şiddet, cebir, engizisyon zulümlerinin de önemli payı vardır. Ancak Müslüman olmasında belki de en önemli başka bir sebep de; Kutsal Kitap okumalarında karşılaştığı, yukarıda bahsi geçen ve ortaya koyduğu tespitleri, *Risale-i İslamiyye* adlı kitabında topladığı Hz. Muhammed (a.s) ile ilgili tebşiratlardır.

Aslında bu tebşiratlar yeni değildir. Daha İslam’ın ilk asırlarında bu tebşiratlar vesilesiyle birçok Yahudi ve Hristiyan âlim ve din adamı da ihtida etmiştir. Ashaptan *Abdullah b. Selam* bir Yahudi âlimi iken ihtida etmiş, *Selmanı Farisi* Mecusilikten Hristiyanlığa oradan da İslamiyet’e girmiş, sahabi olma şerefini kazanmışlardır. Bu ihtidalar sadece onlara ve o güne has bir olay da değildir. İhtida hareketleri, Asr-ı Saadette başlamış ve günümüze kadar aralıksız devam etmiştir. Sonraki asırlarda İslam ve Müslümanlarla tanışan Yahudi ve Hristiyanlar vs. din mensupları, birlikte yaşama kültürünü geliştiren bir medeniyetin ortak paydaları hâline gelmişlerdi. İslami idare ve yönetimlerin Ehl-i Kitaba karşı uyguladığı hoşgörü hukuku, onlara sunulan haklar ve hürriyetler İhtida yollarını açmış ve hatta bunun hızını daha da arttırmıştır. Görünen o ki önümüzdeki yıllarda bu durum katlanarak da artabilir. Küreselleşen dünyada kitle iletişim araçlarının çokluğu, iletişimin hızlandığı, bilgiye ulaşmanın kolaylaştığı bir devir yaşamaktayız. Bu açıdan bakıldığında

İslam, Kur'an ve Hz. Muhammed (s.a.s) hakkında birçok bilgiye dünyanın hemen her yerinden ve hemen herkes ulaşabilmektedir. Bilimsel gelişmeler, bunların Kur'an ayetleri ve hadislerle de delillendirildiğini gördüğümüz birçok vak'a da rastlanmaktadır. Bütün bunlar İslam'ın tanınmasına önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz. Bu konuda *Mauric Bucaille'*den *Kaptan Custeau'*ya kadar uzun bir liste yapmak mümkündür

Burada esas olan; İslami terminolojide "Ehl-i Kitap" olarak isimlendirilen başka din mensupları, karşılarında her türlü aşırılıklardan, radikal tutum ve davranışlardan uzak, İslamiyeti tüm güzellikleriyle ve örnekleriyle temsil eden, Kur'ân-ı Kerim'in "ümme-i vasat" diye ifade ettiği ideal toplum modelini oluşturmaktır. Bu ideal toplum modeli olduğu zaman diğer dinlerin mensupları da bu ışığa koşacak, Hz. Muhammed'in (s.a.s) adı "güneşin üzerine doğup battığı her yere kadar ulaşacaktır."

3. Kaynaklar

KUR'ÂN-I KERİM

KİTAB-I MUKADDES; 1988, "*Eski ve Yeni Ahit*", Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul.

ADIVAR, A. A., 1949, "*Osmanlı Türklerinde İlim*", İstanbul.

ANONİM, 1981, "*Osmanlıca -Türkçe Büyük Lügat*", TÜRDAV, İstanbul.

ARNOLD T.W., 1971, "*İntişar-ı İslam Tarihi*", Akçağ Yayınları, Ankara.

AFYONCU E., 2000, "*İbrahim Müteferrika*" md., İslam Ansiklopedisi, DİA, İstanbul.

AYDIN, M., 1992, "*Beşair-ün-Nübüvve*", İslam Ansiklopedisi, DİA, İstanbul.

AYDIN, M., 1989, "*Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*", Selçuk Üniversitesi Yayınları No:61-İlahiyat Fakültesi Yayınları No:2 Konya.

BERKES, N., 1973, "*Türkiye'de Çağdaşlaşma*", Ankara.

BERKES, N., 1962, "*İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri Kimliği*" Belleten, 26/104.

BUHÂRÎ; 1401, "*Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, el- Camiu's-Sahih*", İstanbul,

CİLACI, O., 2001, "*Dinler ve İnançlar Terminolojisi*", Damla Yayınevi, İstanbul.

COŞAN, M. E., 2010, "*Risâle-i İslamiyye*", Server İletişim, İstanbul.

- ERBAŞ, A., 2004, "*Hristiyanlık*", İnsan Yayınları, İstanbul.
- ERDENEN O., 2003, "*Lale Devri ve Yansımaları*", TDAV, İstanbul.
- FEKETE, L., 1949, "*Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699*", Belleten C. XIII. Sayı 52, Ankara. Finkel, Caroline. The Administration of Warfare.
- GERÇEK, S., N., 1939, "*Türk Matbaacılığı, I*", Müteferrika Matbaası, İstanbul.
- HÜSEYİN CİSRÎ EFENDİ; ----- Risale-i Hamidiyye, "*Eski Kitaplarda Hz. Peygamber*" Bahar Yayınları, İstanbul.
- 1997, "*İslam Ansiklopedisi*", DİA, İstanbul, c.16
- WOODHEAD, L., 2006, "*Hristiyanlık*", Dost Kitabevi yayınları, Ankara, s.74-75
- LİSÂNÜ'L-'ARAB; "bşr" md.; Kamus Tercümesi, "bşr" md.
- KARACSON, İ., 1326, "*İbrahim Müteferrika*", Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası,(1326)
- KÖKSAL, M, Asım., 1968, "*İslam Tarihi, Hz. Muhammed (a.s) ve İslamiyet, Mekke Devri*", Ankara.
- KUN, T. H., "*İbrahim Müteferrika*", İA, V/II
- KÜÇÜK, A.; Tümer G., Küçük, M.A., 2009 "*Dinler Tarihi*", Berikan Yayınevi, Ankara, s.426
- MEYDAN LAROUSSE; "*Erdel*"
- NECATİOĞLU H., 1982, "*Matbaacı İbrahim-i Müteferrika ve Risâle-i İslâmiye*", Ankara.
- NECATİOĞLU, H., 1982, "*İbrahim Müteferrika, Risâle-i İslâmiyye*", Ankara.
- NESÂÎ, "İMÂN", 6
- SABEV, O., 2006, "*İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni(1726-1746)*", Yeditepe Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul, Ekim.
- SARICAOĞLU, F., 1991, "*Cihannüma ve Ebubekir b. Behrem ed-Dimeşkî-İbrahim Müteferrika*", Prof Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul.
- SİMONFFY Alador V.; 1945, "*İbrahim Müteferrika*" (trc. Faruk Yener) Ankara.
- SUNGU, İ., 1928, "*İlk Türk Matbaasına Dair Yeni Vesikalar*", Hayat, 111/73, Ankara
- Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1187
- TTK Belleten; V/20 (1941)
- TTK Belleten; XXVI/104 (1962)
- TODERİNİ G.; 1990, "*İbrahim Müteferrika Matbaası ve Türk Matbaacılığı*",

(Rikkat Kunt, nşr. Şevket Rado), İstanbul.

UZUNÇARŞILI İ. H.; Osmanlı Tarihi, 1-2

Web sayfaları;

http://tr.wikipedia.org/wiki/Niyazi_Berkes

<http://www.aysetulun.com/t/01/sub.jsp?p=12572>: Güncelleme: 2009-04-21 19:41